

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансових технологій та банківського бізнесу

ТРАЧУК Діана Миколаївна

**Розвиток системи соціального захисту та
соціального забезпечення в Україні /
Development of the system of social protection and
social security in Ukraine**

спеціальність: 232 - Соціальне забезпечення
освітньо-професійна програма - Соціальне забезпечення

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи СЗ-41
Д. М. Трачук

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, Т. І. Стецюк

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

"14" серпня 2024 р.

Завідувач кафедри
О. В. Кнейслер

ТЕРНОПІЛЬ - 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1.ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	7
1.1Визначення та сутність соціального захисту	7
1.2 Поняття соціального забезпечення та його роль	12
РОЗДІЛ 2.ОЦІНКА СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК	18
2.1. Період становлення системи соціального захисту в Україні	18
2.2. Оцінка поточного стану системи соціального захисту та соціального забезпечення ..	24
РОЗДІЛ 3.НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ І СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ	31
3.1 Заходи щодо підвищення ефективності соціального захисту	31
3.2 Вдосконалення механізмів фінансування системи соціального захисту	35
ВИСНОВКИ	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	43
ДОДАТКИ	47

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасне суспільство розуміє, що система соціального захисту та соціального забезпечення відіграє ключову роль у забезпеченні стабільності та справедливості. Ця система є необхідною складовою соціально-економічної політики кожної країни, орієнтованою на створення гідних умов для життя, захист прав та інтересів громадян.

Україна, як незалежна держава, активно працює над вдосконаленням своєї системи соціального захисту та соціального забезпечення. Головні напрямки роботи включають планування з метою забезпечення соціальної справедливості, зменшення нерівності та підвищення якості життя населення. Процес становлення та розвитку цієї системи в Україні відображає важливі етапи, досягнення та проблеми, які потребують уваги при реформуванні. Україна ставить перед собою завдання забезпечити всебічний розвиток своїх соціальних програм. Це означає не лише розширення обсягів соціального захисту, але й покращення якості послуг, що надаються громадянам. Однак цей процес супроводжується викликами та перешкодами, такими як фінансові обмеження, неоднаковий доступ до послуг та неефективність управління. Забезпечення права громадян України на соціальний захист, посилення підтримки найбільш уразливих верств населення та надання їм адресної допомоги – це одні з ключових завдань державної політики.

Наразі система соціального захисту в Україні володіє достатніми ресурсами для задоволення соціальних потреб громадян. Державні органи розробляють та впроваджують низку заходів для реалізації соціальної політики. Проте, неефективне використання цих ресурсів, зумовлене недостатнім реформуванням системи, призводить до невиправданого зростання соціальних витратів.

Вивчення різних аспектів соціального захисту привернуло увагу як вітчизняних, так і зарубіжних науковців та фахівців. Серед них можна відзначити таких дослідників, як О. Неліпович, Москаленко, Н. Болотіна, І.

Дьяконов, В. Скуратівський А. Єпіфанов, І. Сало, Т. Косова, В. Базилевич, П. Шевчук, О. Палій, , В. І. Басанцов, І. Михайловська, , А. Гарсія, Дж. Груат і багатьох інших.

Сучасні умови ринку бізнесу вимагають нових підходів до соціального захисту. Механізми розподілу, які досі використовуються, не задовольняють ні державу, ні людей. Це передбачає кардинальні зміни у відносинах між роботодавцями та працівниками, громадянами та державою, різними соціальними групами. Нові виклики створюють нові виклики для систем соціального забезпечення. На сьогодні в реалізації соціальної політики в Україні існують серйозні недоліки, які проявляються у великому розриві між конституційним визначенням України як соціальної держави та практичною реалізацією цього принципу.

Мета дослідження. Мета дипломної роботи полягає в аналізі еволюції системи соціального захисту та соціального забезпечення в Україні, виявленні основних викликів, які її обмежують, і пропозиції шляхів подолання цих проблем. Головною метою є отримання наукових результатів щодо функціонування інституту соціального захисту населення та його правових аспектів. Аналіз системи соціального захисту та соціального забезпечення є важливим для забезпечення її ефективності, покращення соціальної справедливості та гарантування гідного життя громадянам України.

Завдання дослідження. Завданням мого дослідження є:

- Вивчити основні теоретичні підходи до розуміння понять "соціального захисту" та "соціального забезпечення".
- Проаналізувати історичний контекст розвитку системи соціального захисту та соціального забезпечення в Україні.
- Оцінити сучасний стан системи соціального захисту та соціального забезпечення в Україні, включаючи основні програми та послуги.
- Визначити основні проблеми, що впливають на функціонування системи соціального захисту та соціального забезпечення в Україні.

- Провести аналіз поточного фінансування соціального захисту та забезпечення
- Визначити перспективи подальшого розвитку системи соціального захисту та забезпечення, а також її фінансової підтримки.
- Розробити рекомендації щодо подальших кроків у вдосконаленні системи соціального захисту та соціального забезпечення в Україні.

Методи дослідження. Під час дослідження теоретичних основ розвитку системи соціального захисту та соціального забезпечення було використано такі наукові методи: аналіз, синтез, індукція, дедукція, системний підхід, теоретичне узагальнення та інші. Для аналізу прагматичного розвитку системи соціального захисту та соціального забезпечення в Україні застосовувалися методи порівняння, графічного аналізу, групування, аналітичний метод, комплексний підхід та інші. При визначенні напрямків удосконалення системи соціального захисту та соціального забезпечення в Україні використовувалися методи прогнозування, узагальнення, комплексного підходу, групування та інші.

Об'єктом дослідження виступає система соціального захисту і соціального забезпечення в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні засади та прикладні аспекти функціонування системи соціального захисту і соціального забезпечення, аналіз еволюції, сучасного стану та перспектив розвитку механізмів і інститутів, що забезпечують соціальну підтримку населення. Це включає вивчення нормативно-правової бази, фінансування, організаційної структури, а також ефективності і результативності соціальних програм.

Інформаційну базу дослідження склали різні законодавчі акти, закони, аналітичні матеріали Міністерства соціальної політики України, нормативно-правові документи, навчальна література, статті та ін.

Апробація. Результати дослідження були оформлені у вигляді тез доповіді та опубліковані у збірнику студентських наукових праць кафедри

фінансових технологій та банківського бізнесу «Актуальні питання теорій практики соціального забезпечення».

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, 3 розділів, і 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел . Основний зміст роботи викладено на 40 сторінці комп'ютерного тексту. Список використаних джерел налічує 33 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1.1 Визначення та сутність соціального захисту

Перш за все, для розгляду всіх аспектів соціального захисту та соціального забезпечення населення необхідно провести аналіз змісту та значення цих понять, а також ретельно вивчити історичні умови, що спричинили створення даної інституції в державі. Згідно з інституційною парадигмою, система соціального захисту населення являє собою сукупність взаємодій між суспільством та соціально вразливими групами, що спрямовані на забезпечення доступу цих груп до певних економічних ресурсів. До таких ресурсів належать: соціальні виплати, допомоги, пільги, податкові знижки, кредити.

Соціальний захист завжди стояв передовою лінією соціальної політики держави, яка несе відповідальність за забезпечення розвитку, благополуччя, безпеки та гідного рівня життя своїх громадян. Узагальнено, соціальний захист населення є системою заходів, які призначені для забезпечення благополуччя та підтримки громадян у складних життєвих ситуаціях.

Існує поширена думка, що термін "соціальний захист" виник з прийняттям закону "Social Security Act" у США в 1935 році. Президент США Ф. Рузвельт ввів цей закон, який став "кутовим каменем у системі, яка будується зараз, але у жодному разі не завершується". Проте, існують інші точки зору щодо походження цього поняття. Наприклад, Гай Перрін зауважує, що хоча цей термін виник у США, концепція системи соціального захисту була повністю реалізована у законодавстві Нової Зеландії в 1938 році. У будь-якому випадку, можна стверджувати, що з 1930-х років поняття "соціальний захист" стало широко вживаним.[2]

У широкому розумінні соціальний захист – це механізм, за допомогою якого держава забезпечує громадянам гідний рівень матеріального благополуччя. Це система, яка створена для забезпечення комфортних умов життя та задоволення основних потреб людини.

В сучасній системі соціального захисту населення в Україні включені такі складові, як пенсійне забезпечення, допомога сім'ям з дітьми, надання житлових субсидій, допомога у разі безробіття тощо. Загалом систему соціального захисту населення можна представити у такий спосіб (рис 1.1)

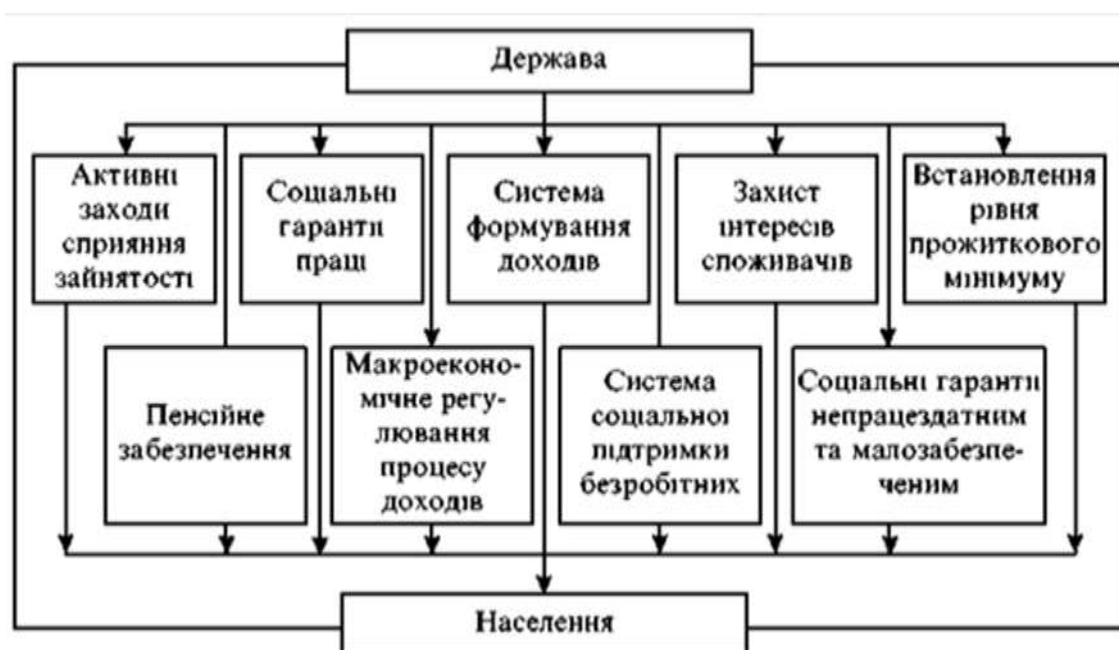

Рис.1.1 Складові системи соціального захисту населення.

Слід відзначити, що основні принципи соціального захисту закріплені у Конституції України та розглядаються в інших правових актах як продовження цих норм. Громадянам України основним законом гарантується соціальних захист за різними формами його прояву:

- Держава забезпечує соціальний захист для громадян, які служать у Збройних Силах України або інших військових формуваннях, а також для їхніх родичів (частина 5 статті 17).

- Кожен громадян має право брати участь у професійних спілках з метою захисту своїх соціально-економічних, трудових інтересів(ч. 3 ст. 36).
- Кожен громадян має право на соціальне забезпечення у разі повної, часткової чи тимчасової втрати працездатності, у зв'язку з втратою годувальника, безробіття, які передбаченні законом (ч. 1. ст. 46).
- Громадяни, які потребують соціального захисту, можуть отримати житло від держави та місцевих органів самоврядування безкоштовно або за доступну ціну згідно з законом (частина 2 статті 47).
- Також законами України визначаються основи соціального захисту, види та форми пенсійного забезпечення; засади регулювання праці і зайнятості, сім'ї, шлюбу; захисту дітей, материнства та батьківства; освіти, культури, охорони здоров'я, виховання; екологічної безпеки (п. 6 ч. 1 ст. 92).
- Кабмін України забезпечує здійснення фінансової, цінової, податкової та інвестиційної політики, окрім того політики у сферах науки, культури, освіти, охорони природи та екологічної безпеки, тощо (п. 3 ч. 1 ст. 116).

Соціальний захист загалом описується як дії держави, спрямовані на формування і розвиток повноцінної особистості, виявлення та усунення негативних факторів, що на неї впливають, а також створення умов для самостійного визначення і реалізації власного потенціалу. У вузькому сенсі соціальний захист означає сукупність економічних та правових відносин, які гарантують дотримання основних соціальних прав громадян і забезпечення прийняттого рівня життя.[4]

Загалом, соціальний захист включає систему, яка виконує дві ключові функції. Перша полягає у зменшенні негативних наслідків бідності шляхом надання короткострокової адресної допомоги для малозабезпечених верств населення. Друга функція спрямована на подолання бідності через створення

умов для участі людей у належно оплачуваній праці та соціальному страхуванні під час їх працездатного періоду.

Мета соціального захисту полягає в забезпеченні людей необхідним мінімумом для життя та наданні допомоги кожному громадянину, який цього потребує, для вільного та безперешкодного втілення своїх амбіцій, реалізації планів, розвитку у професійній діяльності та вдосконалення навичок і здібностей, які в подальшому приносять користь суспільству.

Система соціального захисту також має свою правову базу, яка ґрунтується на положеннях чинного законодавства, що регулює різні аспекти соціального захисту, такі як гарантії, норми, зобов'язання та розподіл функцій. Організаційні принципи соціального захисту включають відповідні управлінські та функціональні установи, які займаються роботою з захисту населення.

Організаційно-правову структуру системи соціального захисту населення можна подати у наступному вигляді (рис. 1.2):

Рис. 1.2 Організаційно-правова структура системи соціального захисту населення.

Основним джерелом фінансування соціального захисту є ВВП., що під час розподілу та перерозподілу утворює первинний і вторинний доходи інституційного сектору економіки.

Частина цих прибутків отримується за рахунок сплати податків та соціальних внесків, які можуть бути обов'язковими або добровільними. Ці кошти призначені для формування централізованих та децентралізованих фондів фінансових ресурсів.

Основним джерелом фінансування соціального захисту є валовий внутрішній продукт. Після розподілу та перерозподілу він утворює первинні та вторинні доходи інституційного сектора економіки. Частина цих доходів надходить у вигляді податків і соціальних внесків, які можуть бути як обов'язковими, так і добровільними, і спрямовується на формування централізованих та децентралізованих фінансових ресурсів. Джерела фінансування можна поділити на три основні категорії:

- Державний центральний фонд, охоплює державний і місцеві бюджети та всі відповідні соціальні фонди.
- Державні децентралізовані фонди, що включають фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування.
- Недержавні фонди, які складаються з державних соціальних фондів, що фінансуються за рахунок добровільних внесків бізнесу, населення та держави.

За своєю природою соціальний захист відображає компенсаційний характер, що забезпечує "страхування" громадян від ризиків та відображає рівень гармонії та благополуччя. Відсутність ефективного соціального захисту створює ризик бідності в суспільстві, особливо серед найбільш вразливих груп населення. Соціальний захист можна розглядати як інструмент еволюції, який функціонує як захисний бар'єр від втрати доходів для окремих осіб і від негативних економічних змін у суспільстві, особливо в контексті ринкової економіки. [6].

Узагальнено, соціальний захист населення є діяльністю держави, спрямованою на створення умов, що сприяють розвитку та формуванню особистості з економічної та правової перспективи, що є однією з ключових соціальних потреб.

1.2 Поняття соціального забезпечення та його роль

Поняття "соціальне забезпечення" офіційно визначене у 1966 році Генеральна Асамблея ООН прийняла Міжнародний Пакт про економічні, соціальні та культурні права. Цей документ визнає право кожної людини на соціальне забезпечення, яке включає в себе соціальне страхування. Іншими словами, соціальне забезпечення – це система, яка гарантує матеріальну підтримку людям, які не можуть самостійно забезпечити себе через вік, інвалідність, втрату працездатності або інші обставини.

Соціальне забезпечення є необхідною складовою системи соціального захисту та відповідає втіленню національної стратегії та регулюванню державного соціально-економічного розвитку країни. Соціальне забезпечення визначається як система державних та громадських заходів, спрямованих на матеріальну підтримку громадян у разі старості, інвалідності, хвороби, втрати годувальника та інших ситуаціях, передбачених законодавством. У більш широкому розумінні система соціального забезпечення також включає державне соціальне страхування працівників та службовців, яке фінансується за рахунок спеціальних фондів, створених на підприємствах та в установах. [10]

Аналізуючи систему соціального забезпечення, можна чітко побачити її значну роль у розвитку суспільства. Соціальне забезпечення, як складова системи соціального захисту, спрямоване на забезпечення благополуччя та підтримку громадян у різних аспектах їхнього життя. Воно відіграє ключову роль у забезпеченні соціальної справедливості та вирівнюванні можливостей для всіх верств населення. Тому розвиток та ефективне функціонування системи соціального забезпечення є важливим завданням для держави.

Для фінансування соціального забезпечення створені спеціальні фонди, такі як Пенсійний фонд України та Фонд соціального страхування. Значна частина коштів для цих потреб також надходить безпосередньо з державного та місцевих бюджетів. Сфера соціального забезпечення, як і інші соціальні сфери, регулюється правовими нормами. Це означає, що взаємини між громадянами та державними органами у цій сфері формуються, реалізуються та припиняються відповідно до права соціального забезпечення, що є самостійною галуззю права. Соціальне забезпечення виконує чотири основні функції: економічну, соціально-реабілітаційну, політичну і демографічну.

Економічна функція полягає в компенсації втраченого доходу через старість, інвалідність або втрату годувальника, у зменшенні додаткових витрат у випадку певних життєвих обставин, у наданні матеріальної підтримки малозабезпеченим громадянам, а також у сприянні розвитку суспільного виробництва взагалі та окремих галузей економіки, включаючи економічний розвиток і підйом зон пріоритетного розвитку тощо.

Соціально-реабілітаційна функція системи соціального захисту спрямована на те, щоб допомогти людям похилого віку та інвалідам жити повноцінним життям. Це досягається шляхом створення умов для збереження та покращення їхнього здоров'я, захисту їхніх прав та інтересів, створення можливостей для соціальної інтеграції.

Політична функція має на меті забезпечити соціальну стабільність в суспільстві, де існує значна різниця у рівні життя різних соціальних груп. Ця функція спрямована на зменшення соціальних нерівностей, створення умов для гідного життя кожного індивіда і стабілізації суспільних відносин у сфері соціального захисту.

Демографічна функція має на меті сприяти збільшенню рівня народжуваності в країні, забезпеченню її здорового та активного молодого населення, а також протягом часу подовження тривалості життя громадян.

Соціальне забезпечення має вирішальне значення для побудови та розвитку сучасної, самоврядної, правової, соціальної, демократичної та

європейської нації. У цьому суспільстві кожна людина вірить у здатність держави забезпечити їй надійний соціальний захист. Крім того, в конкретних ситуаціях вони можуть розраховувати на першокласну та висококваліфіковану підтримку, як матеріальну, так і моральну підтримку. Підтримка держави має вирішальне значення для підвищення добробуту її населення.

Якщо брати організаційно-правові форми соціального забезпечення то це йдеться про способи його фінансування та здійснення. Вивчаючи різноманітні типи та особливості соціального забезпечення, важливо зазначити, що в реальних ситуаціях існують три основні форми соціального забезпечення: соціальне страхування, що є системою державно-правового характеру; соціальна допомога, яку надає держава та органи місцевого самоврядування; приватне страхування та соціальні послуги, що пропонуються підприємствами..

Важливо пам'ятати, що система соціального забезпечення в Україні організована та регулюється не так, як в інших країнах. Серед різноманітних форм соціального забезпечення виділяють соціальне страхування працівників, бюджетні асигнування різних рівнів та інші види соціального забезпечення. Важливо зазначити, що перші дві форми або вже існують, або формуються, а третя форма ще створюється.

Важливим аспектом організаційно-правової структури соціального захисту в Україні є те, що воно фінансується з різних бюджетних джерел. У таблиці представлено матеріальне забезпечення громадян похилого віку та інвалідів за рахунок державних пенсій, допомог та коштів, що виділяються з державного та місцевих бюджетів. Ці джерела також забезпечують фінансування соціальних послуг і пільг, які надаються державою або уповноваженими державою організаціями. Ця форма відрізняється тим, що соціальне забезпечення регулюється спеціальним законодавством. З державного бюджету фінансуються пенсії військовослужбовців, допомога сім'ям з дітьми, професійне навчання та працевлаштування інвалідів, транспортні та інші соціальні послуги.

У теперішній час держава визначила основні напрями своєї діяльності у сфері соціального забезпечення, спрямовані на досягнення наступних цілей:

- Забезпечення гарантованого рівня оплати праці та регулювання загальних доходів населення.
- Вирішити проблеми із заборгованістю по зарплаті та виплатам.
- Гарантований прожитковий мінімум.
- Боротися з бідністю та надавати адресну допомогу.
- Гарантія роботи та підтримка безробітних.
- Індиксація облігаційного доходу та захист грошових заощаджень населення. Забезпечення доступної медичної допомоги для всього населення незалежно від доходів.
- Створення екологічно та безпечних умов проживання.
- Запобігання соціальному спаду та інші заходи.

На стратегічному рівні державна соціальна політика, спрямована на соціальне забезпечення та підтримку населення і орієнтується на такі переваги:

- впровадження соціальних реформ, які мають суттєвий вплив на життя громадян;
- розвиток демократії, захист прав та свобод, формування громадянського суспільства;
- посилення соціальної ролі держави та встановлення ефективного механізму співробітництва між державою та суспільством у сфері соціального захисту;
- забезпечення гідних та безпечних умов життя та праці, поліпшення благополуччя громадян;
- створення можливостей для реалізації потенціалу кожної особи, забезпечення відповідного доходу в залежності від праці, компетенцій та таланту;
- заохочення мотивації до праці та підприємницької діяльності, сприяння формуванню середнього класу;

- створення відповідних правових умов для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій, зокрема у соціальну сферу; посилення ролі місцевого самоврядування у соціальному захисті населення;
- створення сприятливих умов для підтримки продуктивної активності праці, зростання населення та реалізації його трудового потенціалу шляхом формування внутрішніх резервів мотивації праці до кожної особи;
- забезпечення адекватного життєвого рівня для кожної особи та її родини, обмеження соціального нерівня в населенні на основі доходів, сприяння формуванню стійкого платоспроможного попиту шляхом самостійного забезпечення та самореалізації громадян у сфері соціального захисту, враховуючи їх трудовий внесок та соціально-економічну активність.
- розробка та впровадження гнучкої та динамічної системи оплати праці, заснованої на структурній реформі та новій моделі, що забезпечує зростання її частки в загальному доході суспільства як основного джерела підвищення благополуччя громадян, враховуючи високу цінність робочої сили;
- розробка та впровадження нової концепції розвитку всіх видів соціального страхування, включаючи пенсійне, медичне, страхування на випадок хвороби та безробіття, яке засноване на принципах справедливого розподілу фінансових витрат між працівниками та державою;
- перегляд системи пенсійного забезпечення, включаючи поєднання загального та добровільного страхування, що охоплює державну систему з обов'язковим пенсійним страхуванням та приватну систему, засновану на добровільному страхуванні;
- забезпечення відтворення населення та покращення ситуації на ринку праці;
- створення дієвої системи соціального захисту населення;

- модернізація пенсійної системи;
- створення умов для розвитку соціальної інфраструктури та сприяння належному вихованню, освіті та духовному зростанню дітей і молоді.

Фінансування соціального забезпечення здійснюється за рахунок різних джерел, як бюджетних, так і позабюджетних. Різноманітність джерел фінансування соціального забезпечення можна побачити на рис. 1.3

Рис. 1.3 Види джерел фінансування соціального забезпечення

Соціальне забезпечення, у порівнянні з соціальним захистом, охоплює лише певні аспекти і включає в себе виплату пенсій, соціальної допомоги та соціального догляду. Відповідно до міжнародних стандартів, до складу соціального забезпечення також включаються такі аспекти, як право на медичну допомогу, медичне страхування, державна підтримка сімей, материнства та дитинства, а також утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, які позбавлені батьківського піклування.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК

2.1. Період становлення системи соціального захисту в Україні

В сучасному глобалізованому світі соціальний захист, колись обмежений національними рамками, трансформується, набуваючи наднаціонального та транснаціонального характеру. Цей процес зумовлений комплексом факторів. Жорстке економічне суперництво між державами спонукає їх до скорочення видатків на соціальні програми задля підвищення власної конкурентоспроможності. Ця тенденція, відома як "соціальний демпінг", може бути стримана лише за допомогою наднаціональних або глобальних регуляторів.

Зростання міграційних потоків веде до необхідності перерозподілу доходів між країнами, аби мінімізувати політичні ризики, пов'язані з масовою міграцією. Формування спільних ринків капіталу та праці стимулює створення наднаціональних органів, які гарантують дотримання прав громадян на рівні, що виходить за межі окремих держав, у випадку, якщо національні уряди не в змозі цього забезпечити. [11]

Важливо підкреслити, що наднаціональний та транснаціональний характер соціального захисту стає невід'ємною частиною сучасних реалій. Це зумовлено економічною глобалізацією, міграційними процесами та інтеграцією ринків.

У загальному існує 4 етапи формування державної політики.

Перший етап (1991-1996): Несистемний підхід до соціальної політики. До прийняття Конституції України 1996 року державна політика у соціальній сфері не мала чіткої структури та спрямовувалась на задоволення потреб лише окремих груп населення.

Цей етап характеризувався, зокрема, акцентом на вирішенні проблем, успадкованих від радянської системи, таких як: соціальний захист ветеранів війни, підтримка постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, допомога репресованим громадянам. Важливо зазначити, що на цьому етапі системного підходу до формування та реалізації державної соціальної політики не було.

Другий етап (1996-2000): Пошук оптимальної моделі соціальної політики. Прийняття Конституції України 28 червня 1996 року, яка закріпила статус України як соціальної держави, стало відправною точкою для формування національної системи соціального захисту та соціального забезпечення. Цей етап характеризувався активною законодавчою діяльністю, спрямованою на визначення пріоритетних напрямів соціальної політики. Важливо зазначити, що на цьому етапі не існувало єдиного чітко сформованого бачення розвитку соціальної сфери. Тому прийняті закони ґрунтувалися на різних концепціях та підходах, відображаючи пошук оптимальної моделі соціальної політики для України.

Третій період (2000-2003):

Завершення остаточного урегулювання правової бази соціальної політики позначилося завершенням формування важливих нормативно-правових актів, які визначають загальний напрямок сучасної системи соціального захисту та соціального забезпечення. Перший крок у цьому процесі було прийняття Закону України «Про державні соціальні стандарти та державне соціальне забезпечення». На цьому етапі основна увага зосереджена на вирішенні проблем держави, пов'язаних із найбільш незахищеними соціальними верствами населення.

Четвертий період (2003 рік – дотепер): Напрямок до досягнення європейських соціальних стандартів. На цьому етапі активно працюється над гармонізацією українського законодавства з європейськими соціальними нормами. Ключовим моментом є прийняття Закону України "Про соціальні

послуги", який відображає стрімке зміщення у фокусі урядової політики з пільг та соціальних виплат на організацію та забезпечення соціальних послуг.

До отримання незалежності в Україні існувала радянська система соціального забезпечення, яка ґрунтувалася на таких принципах: гарантія повної зайнятості працездатного населення, встановлення державних цін на товари та послуги для споживання (включаючи житло), а також надання соціальних послуг у галузях охорони здоров'я, освіти і культури, що надаються безоплатно., наявність розвиненої соціальної інфраструктури підприємств, які надавали різні форми натуральної та грошової соціальної допомоги для працівників державних підприємств.[12]

У колишньому СРСР з самого початку було відкинута ідея страхування між застрахованими особами, і замість цього було введено систему державного соціального забезпечення. На той час був створений Фонд забезпечення за рахунок відрахувань від доходів підприємств, організацій згідно з встановленим законом, а також за рахунок дотацій з державного бюджету. Ця система державного соціального забезпечення включала в себе соціальне страхування працівників і службовців. З Фонду соціального забезпечення надавалися допомоги тимчасово непрацездатним працівникам і службовцям, вагітним жінкам, а також пенсії.

Пенсії призначалися за віком, інвалідністю і втратою годувальника. Також існували пенсії за вислугу років, які отримували вчителі, лікарі, ветеринари, агрономи, військові, працівники культури та інші державні службовці, які відпрацювали кількість років, передбачену законом.

Пенсійне забезпечення в СРСР було офіційно введено відразу після Лютневої революції, але його реалізація зайняла близько 20 років. Повне охоплення всіх робітників і службовців пенсійним забезпеченням було досягнуто лише з 1937 року. Мінімальна пенсія складала 30 крб, а максимальна - 120 крб. Крім того, існували індивідуальні пенсії, призначені для осіб, які мали особливі заслуги перед державою. Це був своєрідний привілей і не

включався до системи соціального забезпечення. Максимальний розмір індивідуальної пенсії тоді становив 200 крб на місяць.

До 1964 року колгоспників не було охоплено системою соціального забезпечення. Хоча у статутах колгоспів передбачалися допоміжні каси, в національній практиці вони не функціонували. Лише у 1964 році була введена державна система матеріального забезпечення колгоспників. Був створений централізований союзний фонд соціального забезпечення колгоспників, з якого фінансувалися пенсії по віку, інвалідності та інші види допомоги. Проте ці пенсії були значно нижчі, ніж пенсії для робітників і службовців

З моменту здобуття Україною незалежності система соціального захисту населення пройшла значний шлях розвитку, еволюціонуючи від пострадянської системи "зрівнювання" до європейської моделі "диференціації". Деякі дослідники, проте, стверджують, що ці зміни носили переважно декларативний характер, стосуючись лише методів фінансування та механізмів надання соціальних виплат.

Незважаючи на це, Україна взяла на себе значні зобов'язання щодо дотримання міжнародних соціальних стандартів. Це передбачає урізноманітнення каналів надання соціальних виплат та делегування частини соціальних функцій на рівень домогосподарств та корпоративного сектору.

Незважаючи на історичні складнощі, Україна зобов'язалася дотримуватися міжнародних соціальних стандартів. Це вказує на необхідність розширення різноманітності механізмів надання соціальних виплат в країні та передавати частину соціальних функцій на рівень домогосподарств та корпоративного сектору. Такий підхід сприяє більш ефективному розподілу відповідальності та ресурсів у сфері соціального захисту, забезпечуючи більш широкий доступ до необхідних послуг та підтримки для населення.

Прийняття Конституції України стало знаменною подією, яка розпочала новий етап у становленні та законодавчому регулюванні соціального захисту та забезпечення. Цей документ чітко окреслив фундаментальні принципи соціального захисту населення [8]. Він проголосив Україну соціальною та

правовою державою, де особистість, її життя, здоров'я, гідність, недоторканість і безпека вважаються основними соціальними цінностями.

Ці принципи стали ключовими для гарантування прав людини на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні.

З моменту здобуття незалежності система соціального захисту населення України пройшла значну еволюцію, трансформувавшись від пострадянської моделі "зрівнювання" до європейської системи "диференціації". Однак, на думку деяких дослідників, ці зміни мали переважно теоретичний характер, стосуючись методів фінансування та механізму надання соціальних виплат. Незважаючи на це, Україна взяла на себе ширші зобов'язання щодо дотримання міжнародних соціальних стандартів, які передбачають диверсифікацію каналів надання соціальних виплат та делегування частини соціальних функцій на рівень домогосподарств та корпоративного сектору. Важливим кроком у цьому напрямку стало підписання Україною Європейської соціальної хартії 2 травня 1996 року, а її ратифікація Законом України від 14 вересня 2006 року № 137V засвідчила значний прогрес у розвитку української соціальної політики.

В сучасних умовах державні інституції виступають не лише як об'єкти, а й як суб'єкти соціальної політики. Це робить комплексний соціальний захист державним інструментом, що опікується найуразливішими верствами населення.

В Україні соціальний захист реалізується через різні заходи:

- Матеріальне забезпечення працездатного населення.
- Пенсійне забезпечення.
- Соціальна допомога різним категоріям населення.
- Матеріальна допомога сім'ям з дітьми.
- Компенсації, індексація та спільне забезпечення населення.
- Соціальне обслуговування.

Таким чином, соціальний захист ґрунтується на двох складових: соціальному забезпеченні та соціальній допомозі. На рисунку 2.1 представлено

інституційно-функціональну систему фінансового забезпечення соціального захисту населення в Україні.

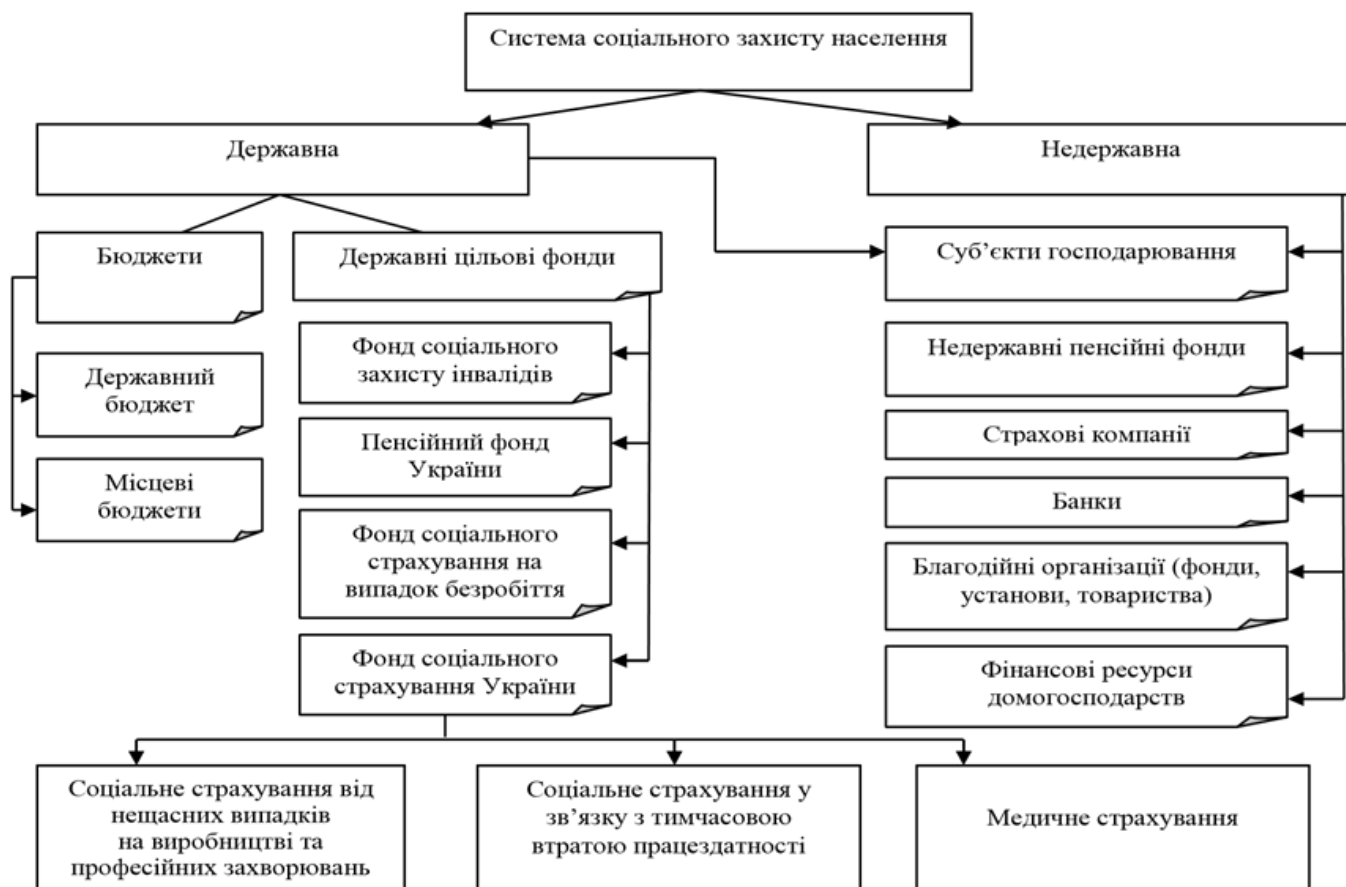

Рис 2.1 Інституційно-функціональна система фінансового забезпечення соціального захисту населення в Україні

Складність ієрархії інституцій соціального захисту населення та визначення джерел фінансування соціальних витрат, розподілених між державним та місцевим рівнями, ускладнює цей процес. Статистика свідчить про недостатнє фінансування соціальної сфери в Україні через брак адекватних бюджетних коштів. До основних причин дефіциту фінансування соціальної сфери належать не лише обмеженість державних ресурсів та дефіцит місцевих бюджетів, а й ігнорування нових нетрадиційних джерел фінансування, таких як соціальні фонди та участь приватного сектору. Фінансування соціальної сфери розглядається як компонент фінансово-кредитного механізму, який включає методи покриття витрат, інструменти фінансового впливу на соціально-економічні процеси та сукупність грошових ресурсів.

Як вже згадувалося раніше, українська соціальна сфера в сучасних умовах зіткнулася з проблемою дефіциту фінансування, що не відповідає європейським стандартам. Це питання набуває особливої гостроти, адже держава активно шукає оптимальні шляхи та джерела фінансування для забезпечення якісних та результативних соціальних послуг та допомоги населенню. Ситуація стає ще більш складною з огляду на те, що багато європейських країн, попри фінансову та економічну кризу, продовжують збільшувати державні соціальні видатки як в абсолютних, так і у відносних показниках. Це зростання пояснюється, з одного боку, збільшенням кількості людей, які потребують соціальної допомоги, а з іншого – прагненням урядів стимулювати внутрішній споживчий попит для покращення економічної ситуації в країні.

2.2. Оцінка поточного стану системи соціального захисту та соціального забезпечення

Політика України у галузі соціального захисту та соціального забезпечення визначається та втілюється через ряд законів, які приймаються Верховною Радою, Президентом та Кабінетом Міністрів України. Важливо відзначити, що ця нормотворча діяльність відповідає принципам розподілу компетенцій, установлених Конституцією України, як у цій, так і в інших сферах.

Система надання соціальних послуг населенню – це складна підсистема, яка є частиною загальної системи органів державного управління. Центральним органом цієї системи є Міністерство соціальної політики України. Його основні функції полягають у формуванні та реалізації державної політики у сфері соціального захисту громадян країни. Соціальна політика відіграє одну з ключових ролей у регулюванні рівня добробуту населення в країнах, що розвиваються.

На місцевому рівні Міністерство соціальної політики України представлене регіональними управліннями. Ці управління є складовими частинами розгалуженої регіональної структури системи соціального захисту населення України, яка включає в себе різноманітні соціальні заклади та установи.

Ця організаційна структура сприяє доступності соціальних послуг для різних соціальних груп. Важливо підкреслити, що всі установи та організації, які забезпечують ці послуги, мають складну ієрархічну структуру. Вона включає в себе регіональні заклади та мультидисциплінарні команди професіоналів. У ці команди входять представники соціальних служб, а також представники інших підприємств, організацій та установ, а також волонтери.

Якщо брати досвід розвинених країн у сфері соціального захисту населення не може бути безпосередньо застосований в Україні через низку особливостей її розвитку. Системи соціального захисту в цих країнах ґрунтуються на розвинених та стабільних ринкових відносинах, яких в Україні ще немає. В українських реаліях питання соціального захисту потребує ширшого погляду. Необхідно здійснити комплексні реформи в цій сфері [8]. З одного боку, це передбачає зміни на державному рівні, включаючи оновлення правових основ існуючої системи. З іншого боку, в умовах децентралізації та регіоналізації економіки, значна частина відповідальності за вирішення соціально-економічних проблем лягає на органи місцевого самоврядування [9]. Це потребує нестандартних підходів до реформування соціального захисту.

Підкреслюючи цю проблематику, важливо зазначити, що першим кроком України на шляху до відповідності європейським і світовим стандартам у різних сферах, зокрема в гарантуванні прав людини, їх захисті та підтримці, стала ратифікація Конвенції про захист прав людини і основних свобод, а також переглянутої Європейської соціальної хартії.

Це стало каталізатором для розробки теоретичної концепції реформування як сфери соціально-трудова відносин, так і соціальної сфери загалом, з метою їх приведення у відповідність до міжнародних норм.

Система соціального захисту в Україні на державному рівні має низку проблем, які потребують комплексного вирішення. До них належать: недосконалість нормативно-правової бази, яка не відповідає потребам реформування системи, необхідність структурних змін у програмах соціальної допомоги, спрямованих на підвищення їх адресності. Це передбачає перегляд системи пільг, запровадження адресного надання допомоги та координацію різних програм, складність переходу до єдиної системи грошових трансфертів, що потребує ретельного аналізу та планування.

Вирішення цих проблем потребує оновлення законодавства, реформування системи надання соціальної допомоги та запровадження єдиної системи грошових трансфертів. Ці реформи дозволять створити більш справедливу та ефективну систему соціального захисту, яка відповідатиме потребам населення України. Однією з ключових проблем соціального захисту в Україні наразі залишається недостатній рівень основних соціальних виплат. Це робить систему соціального захисту не надто ефективною у досягненні своїх головних цілей, таких як зниження рівня бідності, зменшення нерівності у доходах та покращення якості життя населення. Варто підкреслити, що, попри визнання орієнтації на європейську модель як стратегічного пріоритету, український парламент неодноразово використовував практики, характерні для радянської епохи. Зазвичай такі послуги вводилися або надавалися новим групам громадян перед черговими виборами.

Внаслідок такого підходу держави, які не мали необхідних ресурсів, взяли на себе додаткові зобов'язання у сфері соціального захисту та соціального забезпечення. Це не призвело до жодних реальних соціальних чи економічних наслідків, за винятком запровадження певних пільг для конкретних професій або представників певних соціальних груп. Очевидно, що така практика неприйнятна і не може продовжуватися. Існуюча система законодавства у сфері соціального захисту та соціального забезпечення має низку недоліків. По-перше, вона базується на численних законодавчих актах, які приймалися в різний час і, за деякими випадками, суперечать один одному.

Таблиця 2.2

Видатки зведеного бюджету України на виконання окремих бюджетних програм у сфері соціального захисту населення у 2019–2021 рр., млрд грн

Показник	2020		2022		2023	
	План	Факт	План	Факт	План	факт
Розмір бюджетних витрат на соціальний захист населення						
Виплата певних видів допомоги, компенсацій, грошового забезпечення та оплата послуг	333,90	321,79	355,94	346,72	370,27	367,35
Соціальне забезпечення громадян, які зазнали шкоди внаслідок Чорнобильської катастрофи	59,5	58,3	58,99	58,82	62,05	61,01
Надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на житло	25,29	23,27	36,41	36,36	47,26	47,21
Фінансове забезпечення виплат пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами, а також покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду.	182,27	182,27	202,28	202,28	201,16	201,16
Інші бюджетні програми	120,99	110,93	53,07	44,11	54,18	52,56

По-друге, ця система передбачає значно більшу кількість різноманітних пільг, соціальних виплат та соціальних послуг, аніж це передбачено. У результаті аналізу структури бюджетних видатків на соціальний захист населення за підрозділами функціональної класифікації видатків було виявлено значні зміни в 2021–2023 роках, що стали наслідком нових підходів до фінансування соціальних програм.

Зокрема, фінансування соціального захисту на випадок непрацездатності зменшилося у 4,6 рази, на соціальний захист сімей, дітей та молоді — у 20 разів, тоді як видатки на соціальний захист інших категорій населення зросли у 7,3 рази. Ці зміни стали результатом перенесення деяких бюджетних програм соціального захисту, таких як виплата соціальних допомог малозабезпеченим, сім'ям з дітьми, самотніми матерями, з фінансування місцевих бюджетів (які отримували для цього цільові субвенції) на пряме фінансування з державного бюджету.

Найбільшим напрямом бюджетного фінансування соціального захисту в Україні залишається соціальний захист пенсіонерів. У 2023 році на ці цілі було асигновано практично 212,0 мільярдів гривень, що відповідає рівню попереднього року. За останні п'ять років видатки на ці цілі зросли на третину. Ці кошти призначені для виплати пенсій, надбавок та підвищень до основного розміру пенсій, що надаються за спеціальними умовами, а також для компенсації дефіциту бюджету Пенсійного фонду України у розмірі 201,2 мільярдів гривень, а також на інші витрати, пов'язані з соціальним захистом пенсіонерів.

Незважаючи на значні зусилля українського уряду, дефіцит фінансування соціальної сфери залишається гострою проблемою, що суперечить європейським стандартам. Це питання стає ще більш актуальним, адже держава активно шукає оптимальні шляхи та джерела фінансування для забезпечення якісних та результативних соціальних послуг та допомоги населенню. Ситуація ускладнюється тим, що багато європейських країн, попри фінансову та економічну кризу, продовжують збільшувати державні соціальні видатки як в

абсолютних, так і у відносних показниках. Цей ріст зумовлений двома ключовими факторами:

- Зростанням кількості людей, які потребують соціальної допомоги. Це пов'язано з демографічними змінами (старіння населення), зростанням безробіття та іншими соціально-економічними факторами.
- Прагненням урядів стимулювати внутрішній споживчий попит для покращення економічної ситуації в країні. Збільшення соціальних видатків може призвести до зростання купівельної спроможності населення, що, в свою чергу, може стимулювати економічне зростання.

Ситуацію ускладнює нерівномірний розвиток економіки та складна соціально-демографічна ситуація в країні. Це призводить до труднощів з фінансуванням систем соціального захисту та соціального забезпечення населення, що може створити реальні загрози для національної безпеки України.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну різко збільшило потребу в державній допомозі. Це пов'язано зі значним збільшенням кількості людей, які потребують допомоги, в тому числі внутрішньо переміщених осіб. Після початку повномасштабної війни не було внесено суттєвих змін або нововведень у систему соціального захисту, за винятком щомісячної адресної допомоги ВПО на допомогу на проживання та фактичного скасування критеріїв для отримання цієї допомоги, які діяли раніше. Уряд успішно і оперативно вніс зміни до національного законодавства, що стосуються продовження отримання соціальних виплат, допомоги та пільг, які раніше були призначені, а також дав можливість продовжити деякі медичні документи, наприклад, підтвердження групи інвалідності. Була побудована система розподілу міжнародної допомоги постраждалим особам українським урядом з надання максимального охоплення уразливих категорій населення в усіх регіонах [20].

За останнє десятиліття Україна пройшла шлях значних трансформацій у сфері соціального захисту та соціального забезпечення. Вжиті реформи мали за мету підвищити ефективність системи соцзахисту, збільшити розміри

соціальних виплат та покращити якість надання послуг населенню. Одним із ключових етапів реформи було переведення зі старої системи соціальної субсидії на новий системний механізм пільг. Новий механізм забезпечує, щоб громадяни, які мають право на пільги, отримували їх у формі грошової компенсації. Це сприяло зменшенню корупції та підвищенню прозорості у наданні пільг.

Огляд сучасної ситуації в Україні в контексті виконання міжнародних стандартів показує, що питання забезпечення міжнародних правових гарантій соціальних прав громадян та виконання зобов'язань перед міжнародними організаціями з питань модернізації системи соціального захисту в національному законодавстві залишається нерозв'язаним. Це особливо помітно у тому, що більшість законів про ратифікацію міжнародних договорів ухвалюються без одночасного ухвалення нових або внесення змін до чинних законів України, які відповідали б положенням цих договорів.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ І СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

3.1 Заходи щодо підвищення ефективності соціального захисту

Стрімкий розвиток соціальних процесів за умов існування сучасної держави призводить до значних соціальних деформацій у суспільстві. Ці зміни призводять до зниження життєвого рівня та якості життя людей, що призводить до негативних психологічних та соціальних змін. Це призводить до посилення соціально-політичної напруги, стимулює активізацію політичних сил і загрожує територіальній цілісності держави.

Соціальний захист був предметом досліджень вітчизняних вчених, таких як Л. В. Баранник, Н. П. Борецька, Н. М. Внукова, М. І. Карлін, М. В. Кравченко, Е. М. Лібанова, З. М. Лободіна, О. В. Макарова, М. І. Мальований, О. Ф. Новікова, О. М. Пищуліна, У. Я. Садова, В. Б. Тропіна та інші. Проте, з посиленням нерівності у соціально-економічному розвитку регіонів та зростанням потреб у забезпеченні належного рівня життя всього населення України виникає необхідність у розробці рекомендацій щодо ефективнішого використання бюджетних коштів на соціальний захист, зокрема на регіональному та місцевому рівнях управління.

В сучасних умовах стає очевидною проблема обмежених можливостей уряду збільшити бюджетне фінансування соціальних видатків через зниження рівня соціально економічного розвитку та дефіциту фінансових ресурсів у країні. Уряд повинен зосередитися на прийнятті обґрунтованих рішень не лише стосовно знаходження додаткових фінансових ресурсів для фінансування цих видатків, але й на перегляді існуючих механізмів їх розподілу з орієнтацією на ефективність. Крім того, важливо виявляти та уникати факторів, що призводять до загострення проблеми бідності серед населення країни.

Державна політика щодо забезпечення якості соціальних послуг в основному спрямовується на удосконалення законодавства, визначення стратегічних напрямків реформування системи соціальних послуг та керування державними видатками у цій галузі. Однак якість соціальних послуг для осіб у складних життєвих ситуаціях залишається недостатньою.

Правові акти, що встановлюють вимоги щодо характеру та умов надання соціальної допомоги різним групам населення, не забезпечують належного рівня якості соціальних послуг. В даний час вона в основному залежить від індивідуальних характеристик та доброчесності конкретного постачальника послуги. Переважає недостатня ефективність механізмів управління якістю соціальних послуг та недостатнє інформаційне забезпечення цього процесу.

Важливим шляхом реформування системи соціального захисту є введення законодавства, яке захищало б інтереси та добробут громадян, які потребують цього захисту, і сприяло б розширенню спектру соціальних послуг. Для досягнення цієї мети необхідно прийняти такі заходи.

Впровадження нових систем соціальних послуг повинно супроводжуватися заходами державної політики, спрямованими на розвиток ринку соціальних послуг. Це означає введення системи державного регулювання соціальних послуг і укладання соціальних контрактів з державними та приватними надавачами таких послуг.

Рекомендується реалізувати сукупність заходів, спрямованих на впровадження основних принципів розширення кількості постачальників соціальних послуг.

Одним з варіантів вирішення проблем системи соціального захисту і соціального забезпечення є необхідність реформувати саму систему соціального захисту і забезпечення, основними напрямками яких мають бути

- соціальна профілактика має бути практичними діями суб'єктів управління процесами, які будуть спрямовані на реалізацію їх прав і функцій у сфері соціального захисту населення та окремих громадян;

- соціальна реабілітація має мати систему заходів у медичній, психологічній, педагогічній, соціально-економічній та юридичній сферах, спрямованих на створення та забезпечення умов соціальної інтеграції або реінтеграції осіб з обмеженими можливостями[16]

Експерти вважають, що для поліпшення системи соціального захисту населення необхідно впровадити кілька заходів з модернізації, зокрема:

- створення як державних, так і недержавних організацій, які надають соціальні послуги населенню;
- забезпечення безпосереднього фінансування соціальних послуг з державного бюджету;
- розробити нові механізми картографування та визначення вразливих груп населення, які потребують соціальних послуг.
- поетапна розробка методичних рекомендацій щодо визначення рівня бідності на різних адміністративних рівнях.
- встановлення критеріїв, що гарантують адресність соціальних послуг, виявлення потреб сімей та громадян у складних життєвих обставинах, оцінка їх майнового стану та доходів.
- впровадження системи соціальних рахунків для надання соціальних послуг;
- створення однієї централізованої бази даних про осіб та сім'ї, які надають соціальні послуги в Україні;
- оптимізація обсягу надання послуг шляхом підвищення доходів сімей;
- розширення розмаїтості форм надання соціальних послуг шляхом активної участі недержавного сектору.
- оцінка ризиків, пов'язаних із проведенням реструктуризації систем надання соціальних послуг, включаючи оцінку загальної ефективності системи та ризику залучення бізнесу та некомерційних недержавних організацій;
- збільшення системи фінансування компенсації споживачам за соціальні послуги, які вони не можуть отримати у своєму місці проживання;

- здійснення детального перегляду соціального захисту, який надається некомерційними установами, з наданням протидії формуванню корупційних схем при використанні різних джерел фінансування, у тому числі державних витрат, для забезпечення соціальних послуг.

Таблиця 3.1

Заходи спрямовані на соціальний захист і соціальне забезпечення[7]

Номер	Стратегія	Опис
1	Поліпшення законодавчої бази	Врегулювання інших положень та консолідація всіх нормативних актів, що стосуються соціального захисту громадян, в одному Соціальному кодексі. Проведення кодифікації законодавства, що регулює соціальний захист.
2	Вдосконалення системи надання соціальної допомоги	Дотримання принципу адресності соціальних виплат та поступів відмовлення від загальних пільг та субсидій.
3	Створення умов для самозахисту громадян	Забезпечення можливостей працевлаштування з гідною реальною заробітною платою, що дозволяє громадянам захиститися самостійно.
4	Ефективний перерозподіл коштів	Проведення ефективного перерозподілу коштів від великого бізнесу на користь простих працівників
5	Забезпечення паритетного фінансування програми соціального захисту	Включає створення тривірневої пенсійної системи, розвиток загальнообов'язкового медичного страхування, підвищення ролі місцевих бюджетів та органів місцевого самоврядування У соціальному забезпеченні, підтримку благодійних програм, акційно-етичного маркетингу та, соціальної відповідальності бізнесу.

Наразі в Україні спостерігаються економічні та політичні процеси, які показують необхідність у прийнятті нових законодавчих актів та впровадженні

ефективних заходів у системі соціального захисту та соціального забезпечення населення. Також важливо зауважити, що для того, щоб Україна стала повноправним членом Європейського Союзу, загалом потрібні значні зміни у сфері соціального захисту та соціального забезпечення. Досягнення позитивних результатів у цій галузі соціально-економічних відносин можливо не тільки шляхом економічного зростання, але й шляхом створення інституційних механізмів, які сприяють цьому процесу. Це нерозривно пов'язано з формуванням у державі соціального середовища, що базується на європейських традиціях соціальної державності [17].

У першу чергу варто відзначити, що в умовах ринкових відносин держава не може забезпечити соціальний захист для всіх верств населення через обмежені фінансові можливості. Однак належне соціальне забезпечення громадян є прямим результатом того, що Конституція України визнає країну соціальною державою, де соціальне забезпечення осіб, які не отримують виплату з фондів соціального страхування, є безпосереднім обов'язком. Тому моя думка полягає в тому, що головною проблемою у сфері соціальної політики є незавершеність соціальних реформ.

На сьогодні вже досягнуто певних досягнень у галузі соціальної політики, але для реалізації заявлених орієнтирів, закріплених у законодавчих актах, потрібна значна праця. У соціальній сфері все ще в країні значні невирішені проблеми, такі як низький рівень зайнятості та широко розширене безробіття, бідність, недостатні пенсії, зростання соціальної диференціації та інші проблеми.

3.2 Вдосконалення механізмів фінансування системи соціального захисту

Функція фінансового механізму системи соціального захисту населення може бути ефективною лише за умови взаємодії фінансових механізмів її складових один з одним. Термін «механізм» розглядаємо як сукупність компонентів (частин) цілого (системи), які, взаємодіючи між собою,

здійснюють ефект передачі та перетворення руху на кожному етапі та забезпечують рух системи в певному порядку напрямом.

Фінансовий механізм системи соціального захисту населення можна розглядати в широкому та вузькому розумінні. У цілому, це ансамбль різноманітних фінансових інструментів, таких як соціальне страхування, соціальне забезпечення та соціальні стандарти і гарантії, які співпрацюють, доповнюють один одного та сприяють ефективному функціонуванню, забезпечуючи сталий розвиток країни та задовольняючи основні потреби кожного громадянина не нижче прожиткового мінімуму.

У вузькому розумінні, цей механізм представляє собою комплекс форм і методів соціально-економічної політики, які спеціально розроблені та законодавчо визначені. Ці заходи включають накопичення, перерозподіл та ефективне використання фінансових ресурсів з метою забезпечення добробуту всіх членів суспільства та підвищення рівня соціального захисту найбільш уразливих груп населення, таких як масові, люди з обмеженими розумовими та фізичними можливостями, безробітні, багатодітні сім'ї, діти-сироти та інші, для поліпшення їхніх життєвих умов та розвитку їхніх потенцій.

Основним джерелом фінансування соціального захисту є валовий внутрішній продукт (ВВП). Під час розподілу та перерозподілу ВВП в економіці виникають первинні та вторинні доходи різних інституційних секторів.

Частина цих надходжень за рахунок податків і соціальних внесків (обов'язкових і добровільних) використовується для створення централізованих і децентралізованих фінансових фондів. Ці джерела можна поділити на три великі групи: 1) централізовані державні кошти (включаючи державний бюджет, місцеві бюджети та всі соціальні фонди, що утворюються з цих бюджетів); 2) децентралізований державний фонд (це фонд загальнообов'язкового соціального страхування держави); 3) недержавні соціальні фонди (їх формування здійснюється за рахунок добровільних внесків бізнесу, населення та держави).

Таблиця 3.2

Зміни обсягу витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення, а також їх відносна вага у витратах зведеного бюджету та валовому внутрішньому продукті України за період з 2019 по 2023 рік.

Роки	Видатки зведеного бюджету, млрд. грн.	ВВП, млрд. грн.	Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення		
			усього, млрд. грн.	частка в загальній сумі зведеного бюджету, %	Частка у ВВП, %
2019	835,6	2383,2	258,3	30,92	10,84
2020	1056,7	2982,9	285,7	27,04	9,58
2021	1250,1	3558,7	309,3	24,75	8,69
2022	1370,1	3974,5	321,7	23,49	8,09
2023**	1032,1	-	251,3	15,47	-

В Україні реалізуються методи фінансової підтримки через три основні форми соціального захисту: соціальне страхування, соціальне забезпечення та соціальна допомога. Процес фінансового забезпечення умовно поділяється на два етапи: формування фінансових ресурсів та їх використання, кожен з яких має свій набір специфічних елементів.

Окремі групи громадян отримують пільги з різних причин протягом тривалого часу, навіть без перевірки їх потреб. Розміри допомоги для "бідних" та "небідних" практично однакові. Оскільки пільги надаються незалежно від доходу та потреб (що шкодить найбільш вразливим), вони не забезпечують достатньо для прожиття. Проблема поглиблюється нерівною доступністю пільг по всій країні: частка міського населення, яке отримує пільги на транспортні послуги, втричі менша, ніж у сільських районах. Часте надання пільг великій кількості груп людей призвело до того, що майже третина населення України користується пільгами. Багато людей, які мають право на пільги, та великі розміри цих пільг призводять до того, що державні фонди не в змозі фінансувати їх у повному обсязі.

Серед найважливіших проблем соціального страхування - недостатнє охоплення бідного населення соціальною підтримкою та неефективність в адресному її наданні. Однією з сучасних проблем є відсутність політичної волі та розуміння необхідності завершення соціальних реформ, зокрема у пенсійній системі. Це пов'язано з постійним дефіцитом пенсійних та інших фондів, а також їхнім неефективним або нецільовим використанням. До інших проблем системи соціального забезпечення відносяться:

- низька точність при призначенні соціальних пільг;
- немає жодного зв'язку між розміром допомоги та ймовірністю того, що вона буде дійсно надана.
- недостатнє фінансування охорони здоров'я для підтримки системи охорони здоров'я на належному рівні.

Покращувати систему соціальних пільг потрібно за такими основними напрямками

- Замість категоріального підходу пропонується орієнтувати пільги на конкретних людей, які їх справді потребують. Це можна досягти шляхом попередньої оцінки рівня доходу потенційного одержувача пільги. Якщо дохід вище середнього, людина втрачає право на пільгу. Додатково рекомендується запровадити систему моніторингу доходів пільговиків. Звичайно, це призведе до збільшення витрат на адміністрування пільг. Проте, ефективність системи значно зросте, а сума пільгових виплат зменшиться, адже значна частина пільговиків наразі має доходи вище середнього.
- Для усунення розбіжностей між номінальними та фактичними виплатами соціальних пільг, рекомендується чітко закріпити за кожним видом пільг нормативно-правовий акт та джерело його фінансування. Джерелами фінансування можуть бути кошти бюджетів різних рівнів (державного, обласного, місцевого) або кошти з фондів соціального страхування.
- З метою забезпечення прозорості та чіткості системи надання соціальних пільг, рекомендується розробити єдиний законодавчий акт, який би

охоплював усі аспекти цієї сфери. Такий акт дозволить систематизувати та узагальнити всі норми, що регулюють надання соціальних пільг, зробити процедуру надання пільг більш зрозумілою для громадян, забезпечити однакове застосування норм законодавства на всій території країни, усунути суперечності та прогалини в законодавстві.

Рис 3.1 Фактори впливу на фінансову підтримку

Складні обставини, спричинені економічною кризою, війною та політичною нестабільністю, роблять реалізацію базових принципів Конвенції ООН про права інвалідів, ратифікованої Україною 4 лютого 2010 року, надзвичайно складною. На жаль, права та умови життя людей з інвалідністю в Україні не відповідають належним чином цій конвенції. Важливо підкреслити, що це не виправдовує ситуацію, яка склалася. Незважаючи на виклики, держава зобов'язана докласти всіх зусиль для забезпечення прав та гідного життя людей з інвалідністю.

Одним із ключових факторів успішного функціонування системи соціального захисту є збалансованість між потребами у фінансових ресурсах та наявними доходами. Основні чинники, які впливають на потреби населення у фінансових ресурсах для соціального забезпечення, відображені на (рис. 2).

Хоча існують різноманітні фактори, що безпосередньо або опосередковано впливають на фінансову підтримку, найбільший вплив на

потребу у фінансових ресурсах має розмір та обсяг соціальних виплат у системі соціального забезпечення. Соціальна допомога надається за різними програмами соціального захисту громадян.

Останнім часом у багатьох країнах, у тому числі в Україні, соціальна роль держави знизилася, головною причиною чого стала криза державних фінансів.

Це призводить до скорочення державних соціальних програм або скорочення фінансування цих програм. Соціальному страхуванню, особливо приватному, починає приділятися все більше уваги. За таких умов оптимальне фінансування соціального захисту можливе лише за умови гармонійного розвитку всіх форм соціального захисту, що не впливає негативно на соціальну захищеність громадян України. Отже, зусилля у вирішенні проблеми фінансування соціального захисту повинні бути спрямовані на знаходження оптимальних способів перерозподілу фінансових ресурсів у системі соціального захисту, а не на подальше зменшення програм.

З огляду на агресію Росії та отримання Україною статусу кандидата в ЄС, питання соціального захисту та соціального забезпечення набули особливої актуальності. Виникла гостра потреба у вдосконаленні системи соціального забезпечення, яка б відповідала новим викликам та потребам суспільства. Після пережитої війни важливо не лише надати людям фінансову допомогу, а й забезпечити психологічну та соціальну підтримку. Це потребує трансформації системи соціального забезпечення, що, в свою чергу, може призвести до позитивних змін у розвитку та популяризації професії соціального працівника.

Багаторічний досвід розвинених країн дозволяє запозичити кращі практики соціального захисту, уникаючи при цьому помилок при реформуванні власної системи. Зважаючи на обмеженість бюджетних коштів в Україні, актуально розвивати систему соціального страхування (включаючи індивідуальне страхування), яка має доповнювати державні соціальні гарантії.

ВИСНОВКИ

Сучасна еволюція системи соціального захисту населення України вимагає комплексного підходу, який враховуватиме реалії ринку в країні. Поширення надання послуг через соціальні ініціативи, спонсорську діяльність, пряме державне фінансування та залучення коштів недержавних організацій сприятиме підвищенню соціальних стандартів у державі та поліпшенню фінансового стану малозабезпечених верств населення.

Узагальнення висновків дослідження та вдосконалення існуючої системи соціального захисту, а також досвід реформування цієї системи, свідчать про ефективність застосування таких механізмів, як соціальне замовлення, соціальне обслуговування, соціальне спонсорство, стимулювання надання послуг через пряме державне фінансування та залучення коштів недержавних структур.

Крім того, соціальний захист і підтримка населення повинні враховувати динаміку соціально-економічних процесів у ринкових умовах, попереджуючи можливі причини соціального напруження, негативних явищ та тенденцій. Встановлення потреб у соціальних послугах на різних рівнях адміністрування починається з численних практичних аспектів. Надання соціальної допомоги у вигляді пільг, компенсацій та інших послуг стає складним завданням через відсутність чітких та прозорих механізмів планування на різних рівнях та точного визначення реальних потреб населення.

Ця ситуація ускладнюється ще й тим, що існують різні думки та методики визначення потреб, що можуть призвести до нерівномірного розподілу ресурсів та неефективного використання бюджетних коштів. Важливо розробити систему, яка забезпечуватиме об'єктивне та всебічне визначення потреб населення у соціальних послугах на різних рівнях управління, щоб забезпечити максимально ефективне використання соціальних ресурсів і задоволення потреб кожного індивідуума.

Таким чином, для забезпечення ефективного функціонування системи соціального захисту необхідно враховувати кілька важливих аспектів.

Реформування системи має ґрунтуватися на інтегрованому підході, який включає різні механізми підтримки та обслуговування населення. Важливо адаптувати соціальні програми та ініціативи до сучасних ринкових умов, забезпечуючи їхню актуальність і відповідність економічній реальності. Залучення ресурсів і досвіду недержавних організацій може значно підвищити ефективність соціальних програм. Постійний моніторинг і оцінка реалізації соціальних програм дозволять вчасно вносити необхідні корективи та підвищувати їх ефективність. Важливо вчасно реагувати на соціально-економічні зміни, попереджуючи виникнення соціального напруження та негативних явищ у суспільстві. Враховуючи ці принципи, можна створити стійку та ефективну систему соціального захисту, яка відповідатиме сучасним вимогам та потребам населення, сприяючи стабільності та добробуту суспільства. Крім того, потрібно розвивати соціальну інфраструктуру, створюючи умови для виховання, освіти та духовного розвитку дітей та молоді. Реформування пенсійної системи, яке поєднує загальне та добровільне страхування, також є ключовим напрямком державної політики. Слід забезпечити відтворення населення та оптимізувати ситуацію на ринку праці. Формування ефективної системи соціального захисту, яка включає як державну підтримку, так і недержавні ініціативи, сприятиме підвищенню соціальних стандартів у країні та покращенню матеріальних умов життя малозахисчених верств населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коцур А. Розвиток системи соціального захисту в Україні. Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України. 2019. Вип. 21. С. 146–151.
2. Андронік О., Макогін О. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ. Економіка та суспільство. 2023. № 56. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-69>.
3. Алексейчук В. В. Формування та розвиток системи соціального партнерства в Україні. Держава та регіони. Державне управління. 2021. № 2. С. 10–14.
4. Кривошлик Т. Д. Вплив тенденцій соціального страхування на розвиток системи страхового захисту в Україні. Бізнес Інформ. 2018. № 12. С. 239–245.
5. Поляк Н. Удосконалення системи соціального забезпечення населення в Україні. Україна: аспекти праці. 2019. № 3. С. 123–30.
6. Балашов А. М. Сучасні проблеми соціального захисту населення в Україні. Економіка та держава. 2022. № 1. С. 82–84
7. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7b7383f3-3a98-4e59-9dfe-642be43d96ee/content>
8. Утвенко В. В. Система соціального забезпечення та соціальної підтримки: навч. посіб. Київ: Персонал, 2018. 254 с.
9. Цумаєва А. С. Деякі аспекти державної політики фінансування соціальної сфери України в період 1990,х років. Історія народного господарства та економічної думки України: Збірник наукових праць. Випуск 37—38. Київ: ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", 2009. С. 37—46.
10. Бичков С.І. Теоретичні аспекти формування системи соціального захисту населення. Державне управління: теорія та практика: Електронне наукове фахове видання. 2019. №1. 10 с.
11. Вольська О. Підвищення рівня соціального захисту та підтримки населення України. Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Одес. регіон. ін-т держ. упр. О., 2018. Вип. 1 (53). С. 54-57.

12. Мартинова Л.Б. Планування соціального захисту населення в контексті активізації євроінтеграційного процесу. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». 2018. Вип. 4. С. 92-98.
13. Тищенко О.В. Досвід соціального забезпечення населення в провідних країнах Європейського союзу. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Вип. 2. С. 76-81.
14. Сташків Б. Поняття права соціального забезпечення. Право України. 2020. № 5. С. 24-26.
15. Насібова О. Фінансовий механізм соціального захисту як інструмент регулювання рівня життя населення. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 10. С. 48-54.
16. Філіпчук В. Тенденції та проблеми фінансового забезпечення соціального захисту населення за умов глобалізації. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 31. С. 141-147.
17. Роледерс В. В., Кукель Г. С. Проблеми фінансування сфери соціального захисту населення в Україні та шляхи їх подолання. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 10. С. 49-54. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/10_2019/11.pdf
18. СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ В УКРАЇНІ. Головна.URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/976/934>
19. Валовий внутрішній продукт (ВВП). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TM035577>
20. РОЗМІРИ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ДОПОМОГ НА 2023 РІК. URL: <https://zt-rada.gov.ua/?pages=16375>
21. Проект Закону про Державний бюджет України на 2023 рік : законопроект від 14.09.2022 р. № 8000. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40472>
22. Закон України "Про пенсійне забезпечення". Закони України. Том 2. Київ: АТ "Книга", 1996. С. 254- 285. 8. Антонюк П. П. Соціальна безпека: значення та

необхідність дослідження за умов динамічного середовища. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2018. № 3. Т. 2. С. 185

23. Мінфін України. "Соціальний захист в Україні". URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/social/>

24. Соціальні права в Україні під час війни — звіт про оцінку потреб. URL: <https://www.prostir.ua/?news=sotsialni-prava-v-ukrajini-pid-chas-vijny-zvit-pro-otsinku-potreb>

25. Соціальна підтримка: Мінфін представив дашборд видатків бюджету за останні 3 роки. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3711317-socialna-pidtrimka-minfin-predstaviv-dasbord-vidatkiv-budzetu-za-ostanni-3-roki.html>

26. Кропивницький М. О. Про поняття джерел фінансування соціального забезпечення. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5709/vnulpurn20168509.pdf>

27. Медяник В. А. Поняття державної соціальної політики: адміністративноправовий аспект. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 3. С. 528–531.

28. Крюков О. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави. Актуальні проблеми державного управління. 2010. № 1. С. 31–37

29. Горин В., Булавинець В. Перспективи заснування суверенного фонду добробуту в Україні у контексті реагування на новітні виклики суспільному добробуту. Економічний дискурс. 2020. Вип. 2. С. 109–116.

30. Видатки зведеного бюджету України. URL: <https://openbudget.gov.ua/nationalbudget/expenses?class=program&view=table>

31. Соціальний захист населення України у 2020 р.: Статистичний збірник. Відп. Завип. І. Сенік. Київ : Державна служба статистики України, 2021. 122 с

32. Інструкція з підготовки бюджетних запитів головними розпорядниками бюджетних коштів до проєкту бюджету громади на 2022 р. URL: <https://mkocubynska-gromada.gov.ua/news/1633433121>

33. Длугопольський О., Длугопольська Т. Концепція безумовного базового доходу як альтернатива Бісмарківській моделі держави добробуту: від теоретичних студій до експериментальних практик. Економіка: реалії часу. 2017. № 2 (30). С. 32–46.

ДОДАТКИ

Вид допомоги у 2023 р.	Розмір (грн)
Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами	671,0
Допомога при народженні/усиновленні дитини	
- Одноразова виплата	10 320,0
- Щомісячна виплата (протягом 36 місяців)	860,0
Допомога дітям самотнім матерям	
- На дітей віком до 6 років	2 272,0
- Від 6 до 18 років	2 833,0
- Від 18 до 23 років	2 684,0
Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування	
- Для дітей віком до 6 років (2,5 ПМ)	5 680,0
- До 6 років (для дітей з інвалідністю – 3,5 ПМ)	7 952,0
- Від 6 до 18 років (2,5 РМ)	7 082,5
- Від 6 до 18 років (для дітей з інвалідністю – 15,5 ПМ)	9 915,5
Допомога особі, яка доглядає за хворою дитиною	
- До 6 років	4 544,0
- Від 6 до 18 років	5 666,0
Тимчасова державна допомога дітям, які втрачаються від сплати аліментів	
- На дітей віком до 6 років	2 272
- Від 6 до 18 років	2 833